

SISUKORD

Eessõna	9
1. Mis võiks olla meie aja suur seiklus?	15
2. Mida tähendab raisatud elu?	32
3. Kuidas kaovad inimestel illusioonid nende endi suhtes?	45
4. Kas mässajaks olemisele on mingit alternatiivi?	61
5. Mida oleks vaesel öelda rikkale?	74
6. Mida oleks rikkal öelda vaesele?	85
7. Kui palju on viise ennast tappa?	101
8. Kas uskmatu on suuteline usklikku mõistma?	114
9. Kuidas võiks muutuda religioon?	126
10. Kuidas ületada eelarvamusi?	143
11. Kuidas oleks veel võimalik tulevikust mõelda, ilma et püütaks seda ette kujutada või selle pärast muretseda?	162
12. Kas naeruvääristamine on vägivaldliku protesti kõige tõhusam vorm?	174
13. Kuidas omandada huumorimeelt?	187
14. Mis takistab inimest tema kodumaal end täielikult kodus tundmast?	200
15. Kui paljusid riike on võimalik korraga armastada?	215
16. Miks tunnevad nii paljud inimesed, et nad on alahinnatud, et neid ei armastata ning nad on üksnes pooleldi elus?	230
17. Kuidas saaksid naine ja mees veel teineteisesse suhtuda?	245

18. Mis võiks asendada hingesugulaste puudumist?	259
19. Kas on võimalik veel mingit laadi seksuaalne revolutsioon?	275
20. Millised eesmärgid peale eneseväljenduse võiksid kunstnikel veel olla?	294
21. Kas võiks olla midagi huvitavamalt kui juhiks saamine?	308
22. Mis mõte on rängal töörügamisel?	327
23. Kas on ka mõnusamaid viise elatise teenimiseks?	343
24. Mida hotellis veel teha saab?	356
25. Mida võiksid noored oma vanematelt veel küsida?	375
26. Kas vananemise vältimiseks piisab, kui jäädakse hingelt nooreks?	389
27. Mida tasub teada?	404
28. Mis tähendab olla elus?	418
Kust leida vaimutoitu?	432
Register	435

EESSÕNA

Võideldge oma õiguste eest! Protestige! Ärge tehke välja teid ümbritsevatest õudustest, lahutage meelt, olge õnnelik! Teenige raha, rügage tööd, taotlege võimu! Varjake oma kortse! Kas need ja muud sedasorti vahendid on ainsaks relvaks, mille abil saame end kaitsta elu julmuse eest? Inimkond pole enam see, mis ta oli siis, mil need iidsed kaitsevõtted leiutati. Me teame rohkem kui eales varem, ja oleme elanud läbi rohkem pettumusi, kui mälu suudab meenutada. Oleme nüüd vabad ega sõltu enam ideaalide korrumppeerunud variantidest, mis kunagi näisid kiirgavat üksnes ilu ja lootust. Seetõttu olen ma asunud otsima teisi, varjatud, salajas hoitud või unustatud ideaale, lähenedes inimkogemuse ajaloole oma isiklikust vaatenurgast.

Kõik mu peatükid algavad küsimusega inimestelt, kes on pärit eri ajastutest ja tsivilisatsioonidest ning kes seisavad silmitsi ühega neist suurtest otsustustest, mis meil kõigil tuleb langetada, ja vastavad sellele looga oma isiklikust kogemusest. See juhib mind vestluseni, milles mina küsin, kas tänapäeval võiks leiduda ka teistsuguseid vastuseid; millised olid need võimalused, mis möödanikus puudusid, ja mis võimalused on tänapäevaks lisandunud. Selle raamatu tegelased pole sangarid, keda tasuks matkida. Ma valisin nad osaliselt sellepärast, et neist on järele jäänud eriti avameelseid ülestunnistusi, mis viitab sellele, et mõnikord on lihtsam hankida teavet surnute – kelle sügavamad saladused on paljastatud – kui elavate kohta, kes näevad kurja vaeva, et omi saladusi varjata;

teisalt aga sellepärast, et nad innustasid mind oma ootamatute mõtetega sellest, mida võiksid inimesed üritada tulevikus. Nad on ajendanud mind otsima uusi suundi, et selgitada, mida elu võib sisaldada, ja saada teada, mis minul on kahe silma vahele jäänud, ning teha vahet sellel, mida inimesed endast tegelikult kujutavad – võrreldes siltidega, mis nad endale külge kleebivad. Ajalugu pole üksnes loend sellest, mis on juhtunud ja miks, vaid eeskätt väljakutse kujutusvõime töölehakkamiseks.

Ma alustan sellest, et uurin läbiproovimata valikuid, mis seisavad inimeste ees, kui nad tunnevad end jõuetuna või üksikuna või oma tõelisest väärtusest madalamaks hinnatuna, või kui neis tekitab nõrdimust tsivilisatsiooni elukorraldus, mis neile ei sobi. Ma uurin hüljatud radu, mis ristuvad piiridega, mille on tekitanud raha, eelarvamused, teesklus ja mittemõistmine. Ma keskendun sellele, mis juhtub siis, kui kohtuvad kaks võõrast, avardan arusaama paarist, lisades sellesse mitte ainult inimesed, kes armuvad või lahku lähevad või koos elavad, vaid ka „mõistuslikud paarid”, mis tekivad sõltumatult füüsilisest liidust, ajast ja ruumist. Uudishimu on suuteline tekitama niisama tugeva ja järelejätmatu iha kui füüsilised tungid. Ideedel on võime sõlmida kauakestvaid sidemeid, isegi kui nende aluseks on illusioonid iseenda või teiste suhtes (peatükid 1–7).

Järgmiseks võtan ma vaatluse alla inimesed sel-listena, nagu nad näivad siis, kui kuuluvad suurtesse rühmadesse, nagu rahvus või religioon (peatükid 8–16). Mida enam ma süüvin sellesse, mil moel need rühmad omandasid oma tänapäevase kuju – mis erineb väga suurel määral nende algkujust –, seda enam ma mõistan, et näivalt hirmuäratavad piirid neist igapähe ümber pole sugugi nii kõigutamatud kui

tunduvad. Metafoorid ja loosungid, mida nad kasutavad oma sisekonfliktide varjamiseks või tähelepanu kõrvalejahutamiseks hüljatud ideaalidelt, sisaldavad pealispinna all rohkesti ebamäärasust. Kas tõesti on vältimatu, et inimesed unustavad korduvalt, et tagasi vaadates kahetsevad nad vägivalda, milleni nende andunud ustavus viib? Miks on inimliku rumaluse üle naermisest saadav nauding suutnud teha nii vähe nende rumaluste ärahoidmiseks? Meeste ja naiste vaheliste suhete ajaloos (peatükid 17–19) leian ma viiteid sellele, kuidas rumalatest harjumustest on tasapisi võimalik loobuda.

Seejärel seisan ma silmitsi suure mõistatusega – miks kulutavad nii paljud inimesed nii suure osa oma ärkvel oldud ajast tüütule, kasutule ja mõnikord lausa orjalikule tööle; miks ei jätku piisavalt tasuvaid ja elu huvitavamaks tegevaid töökohti, mis sobiksid uute põlvkondade annetele, ja miks kohtab töö juures rohkem pettumust, reetmist ja teistele jala tahapanemist kui perekonnas (peatükid 20–25). Minu ringkäigud korporatsioonides ja valitsustes on veennud mind selles, kui raske on neil muutuda, kuid ühtlasi viidanud võimalusele, et nad saaksid olla teistsugused. Mõiste „äri” tähendas algselt ärevust, muret, üliagarust, raskusi. Seega vaen ma võimalust, et äri võiks taas omandada uue tähenduse, ühtlasi ka rõõmsama filosoofia. Tehnoloogia ja meditsiini triumfid on saavutatud lõputu katsetamise, „uurimistöö ja arendamise” tulemusel, mistõttu ma näitan, kuidas kõik ametid ja ettevõtted võiksid kõrvuti oma praeguse tegevusega omada otsekui mingit laboratooriumi ja katsetada väikeses mahus iseene ümbertegemist, et täita tänapäevaseid kõrgendatud nõudmisi.

Minu lõpupeatükid (26–28) räägivad ajaveetmis-kunstist. Minu meelest on isegi vananemises võimalik

näha progressi ning mõte eelseisvast surmast ei tundu enam nii mustvalge.

Kuidas siis juhtus, et inimenergia hakkas jagunema suguühete, kaubandusliku läbikäimise ja verbaalse suhtluse vahel? Usaldamatus ja mittemõistmine, mis sageli inimeste elu mürgitavad, on tihti leidnud lahenduse intiimses neljasilmavestluses, kuid paljud vestlused on triviaalsed või peetud kiirustades või monoloogidena või inimliku variandina linnulaulust, milles puudub ilu, ning kus lõpmatuseni kordub sama refrään ühe ja sama kitsa teema lõpetuseks. Raamat on kutse alustada vaikset vestlust selle autori ja tema tegelastega, just sellises rütmis, nagu lugejale sobib. Käesolev raamat ei ole põnevik, mille eesmärgiks on mitte lasta teil seda käest panna; otse vastupidi, ta teeb teile ettepaneku hetkeks peatuda ja iga peatüki üle järele mõelda ning ise selle üle vestlust alustada. Ma tahaksin teada saada, mis on see, mida teie näete ja mõistate ja mis mulle jääb tabamatuks. Ning kui me lõpuks ütleme midagi sellist, mida me varem pole öelnud, siis võib juhtuda, et oleme suutelised mõtlema tulevikust hoopis tulemuslikumalt.

Ent Thomas Edison paigutas oma labori uksele järgmise hoiatuse: „Pole olemas abivahendit, mida inimene ei kasutaks, et vältida tõelise mõtlemise vaeva.” Mille peale üks teravmeelitseja vastas: „Ja miks peakski keegi mõtlema, kui härra Edison jõuab ise järeldusteni? Mina isiklikult arvan, et me oleme mõelnud lausa võimatuseni palju, et vältida tõelist vaeva.” Minu meelest on mõtlemine eeskätt sotsiaalne tegevus. Erinevate ideede ja inimeste kokkutoomine on üks peamisi viise, mille abil mõtlemine areneb ja toimuvad avastused. Leida seni võimatuna tundunud seoseid teineteisega mitte sarnanevate inimeste, näivalt kokkusobimatute arvamuste ning mineviku

ja oleviku vahel, on üks esimesi samme teel varjatud rõõmudeni. Mõnikord on kasulik näha maailma mitte ainult eredates ja kontrastsetes värvides, vaid ka pooltoonides, mispuhul ootamatud ühisjooned muudavad piirid raskesti eristatavaiks.

1. peatükk

MIS VÕIKS OLLA MEIE AJA SUUR SEIKLUS?

1858. aastal, olles kahekümne kolme aastane, lahkus üks Iraani üliõpilane oma kodust Sultanabadis, sest ta ei tahtnud abielluda. Vanemad avaldasid talle survet, kuid tema ütles, et kui end juba noorena siduda, tähendaks see, et „ma veedan kogu oma ülejäänud elu ühes ja samas kohas ega saa maailma kohta mitte midagi teada”. Võtnud endaga kaasa üksnes kolm leivapätsi ja kandes suviseid riideid, kõndis too noormees põhja poole, olemata päris kindel, kuhu ta läheb. Lõpuks jõudis ta Venemaale. Ta läks aina edasi ja läbis kaheksateistkümne aasta jooksul suurema osa Euroopa riikidest, USA, Jaapani, Hiina, India ja Egiptuse. Üheksal korral ühines ta Mekasse suundunud palveränduritega. „Ükski puue maailmas pole hullem kui harimatus,” kirjutas ta oma päevikusse.

Võib leiduda seljakotirändureid, kes on läbinud needsamad vahemaad, kuid kes neist on õppinud ära peaaegu iga maa keele, kus ta on viibinud, nagu seda tegi Hajj Sayyah, ja teeninud endale ülalpidamist tõlgina? Kuigi tal polnud ei raha, ei soovituskirju ega mõjukat perekonda, kes oleks teda toetanud, pääses ta Vene tsaari, paavsti, Kreeka ja Belgia kuninga, Bismarcki ning Garibaldi vastuvõtule ja kohtus korduvalt USA presidendi Ulysses Grantiga. Temast sai esimene Iraani päritolu Ameerika kodanik. Ta tõestas, mida on võimalik saavutada leebuse,

*„Ükski puue
maailmas pole
hullem kui
harimatus.”*

Kuidas saada inimeseks, keda võetakse kõikjal hästi vastu.

viisakuse ja tagasihoidlikkusega. Teda võeti kõikjal hästi vastu. Ainult üks kord, Napolis, rünnati teda. Ja ühel korral solvati – seda tegi sealne Osmanite riigi konsul, kes ütles: „Ta on iraanlane, kuidas me saame teda uskuda?” Kuid pärast, kui konsul oli Hajj Sayyahi paremini tundma õppinud, palus ta tema käest vabandust. Ta sai sõbraks isegi Napoli taskuvarastega, ning nood võimaldasid tal elada tasuta majas, kus nad algajaid taskuvargaid välja õpetasid. Ta ei tundnud nende vastu mingit vimma, üksnes küsis endalt: „Kuidas on võimalik, et inimsoo hulgas valitsevad nii suured erinevused? Kuidas saab inimene olla nii alatu, või vastupidi, nii üllas?”

Mida saab näha „tavaline inimene”?

Hajj Sayyahi rahuldamatu uudishimu sundis teda käima mitte ainult iga linna muuseumis, vaid ka sealsetes koolides, raamatukogudes, kirikutes, vabrikutes, botanikaaedades, loomaaedades, vanglates, teatrites. Kui temalt küsiti, kes ta on, vastas ta: „Jumala looming ja selles linnas võõras.” Tema lemmikvanasõna oli: „Ärge rääkige kellelegi, kui palju teil vara on, kuhu te teel olete või milline on teie religioon.” Talle meeldis olla „tavaline inimene”, kes oli võimeline avastama, kui tavalised on kõik tavalised inimesed. „Kui ma oleksin kuningas, ei näeks ma kunagi asju sel kombel, sest kuningad ei saa olla vaeste ühiskonnas. Kuninga otstarve on näidata rahvale oma väarikat kuju, kuid vaeste otstarve on näha inimesi sellistena, nagu nad on. Nad liiguvad vabalt ringi ega tunne hirmu. Mitte keegi ei pane neid tähele, kuid nemad näevad kõike ja kõiki.”

Inimesed olid Hajj Sayyahi vastu väga lahked, nad kutsusid teda oma koju, teatrisse ja väljasõitudele, sest nii vastasid nad tema huvile nende vastu. Ta ei kiitnud heaks mitte kõike. Belgia kuningaga kohtudes kritiseeris ta avalikult relvade tootmist. Ta tähendas

üles vaesuse ja rõhumise kohta käivad kibedad nuri- nad. Kuid Pariisis kirjutas ta: „Siin naudivad inimesed vabadust. Nad räägivad just seda, mida tahavad rääkida. Keegi ei sega end teiste inimeste asjadesse. ... Kurbus muudab elu lühikeseks. Neis inimestes ei ole kurbust, nad nagu ei saakski surra.”

Kui Hajj Sayyah lõpuks Iraani naasis, võttis ta ette hoopis teistsuguse seikluse, minnes poliitikasse, et leida poliitilisi lahendusi inimsoo hädadele. Protestides teenimatute „raskuste ja koleduste vastu, mida oleks võimatu taluda isegi loomadel, inimestest rääkimata, ning mis saavad osaks samasugustele vaestele, õnnetutele ja harimatutele Pärsia alamatele nagu mina”, ühines ta liikumisega, mis võitles korrupsiooni ning väärade valitsemise vastu ja viis 1905. aastal revolutsioonini tema riigis. Ta oli tegev kõige mõjukamas salajases ja ühiskondlikku muutust ettevalmistavas ürituses, ta pandi vangi ja saadeti maale pagendusse, ning kui näis, et tema elu on ohus, varjus ta viieks kuuks USA saatkonda. Pärast revolutsiooni, kui ta pälvis oma tarkuse ja tagasihoidlikkuse eest laialdase imetluse, hakati teda kutsuma humanistliku liikumise varjatud ettekuulutajaks. Sõna „humanistlik” pärsiakeelseks tõlkevasteks on *adamijat*. Hajj Sayyah oli „inimlikkuse vennaskonna” (*ashab-e adamijat*) eestvõitleja. Kuid selgus, et poliitika on tema ideaalide saavutamiseks liialt täis intriige ja vaenu, ja poliitika kaudu pole neid siiani saavutatud. Teisest küljest otsivad üksiküritajad tavaliselt vaid ajutisi lahendusi, lükates edasi päeva, mil hullusärk, mida pooldavad ranged institutsioonid, neile selga tõmmatakse. Kas on ka muid teid, mida mööda minna?

Hajj Sayyahi kaheksateist aastat väldanud teekond oli seiklus, mis on vastand karjäärile. Ta erines sellistest seiklejatest nagu Cortés, kes otsis endale

Teenimatud raskused ja koledused.

Vastand karjäärile.

Seiklejavaim

kuningriiki, kasutades tavalisi relvi, jõudu ja pettust, või Kolumbus, kes himustas muinasjutulist India kulda. Ta ei sarnanenud milleski piraatide ega kurtisaanide ega palgasõdurite ega California kullaotsijatega, keda on ikka peetud arhetüüpseteks seiklejateks; samuti ei kehti tema kohta Prantsuse Akadeemia seikleja definitsioon 1823. aastast: varanduse või staatuse ta isik, kes elab intriigide varal. Alles viimasel ajal on kellegi seiklejaks nimetamine lakanud olemast solvang ja selle asemel peetakse silmas idealisti, kes otsib midagi sellist, mida ühiskond pole suuteline pakkuma; kuid sageli on see tähendanud üksnes ebamäärast igatsust millegi eksootilise või seni kogematu järele, või primitiivse lihtsuse taotlust, või põlgust maiste ambitsioonide vastu, või üldse ambitsioonidest loobumist, järgides luuletaja Rimbaud' maksimi „eesmärgid on tühised”. Seiklejavaimu võiks tõlgendada kui põgenemist, või sügavalt isiklikku saavutust, või mingit tehnoloogilist triumfi, näiteks reisi Kuule.

Peaaegu täpselt sajand pärast seda, kui Hajj Sayyah asus pikale teekonnale, lahkus kodust ja astus Prantsuse võõrleegioni üheksateistkümnenda briti Simon Murray, kelle tema tütarlaps oli maha jätnud ning kes oli tüdinud oma tööst Manchesteri rauasulatustehases. Ta tahtis endale tõestada, et väärivad paremat saatust ning et tal on piisavalt jõudu, et taluda äärmist julmust ning sõda. Tema tasuks oli enesekindlus. Ta kirjutas silmatorkavaid kirjanduslikke võimeid ilmutades raamatu sellest, kuidas ta tuli toime jõhkuse ja kõrbe ohtudega; raamat osutus nii haaravaks, et selle põhjal vändati film. Seejärel siirdus ta ärisse, juhtis suuri korporatsioone ja sai väga rikkaks. Ent sellest polnud tema jaoks küllalt. Kuuekümnendates eluaastates ilmutas ta taas nooruslikku trotsi, siirdudes üksi ja jala Antarktikasse. Kuid tema seiklused olid

pigem kantud traditsioonist teha midagi sellepärast, et see on raske ja tundub väljakutsena. Nad oli elule täienduseks, umbes nagu sport, põgenemine elu halluse eest, kuid nad ei muutnud elu. Nad olid tähtsad tema jaoks, kuid teiste tavaelu jätkus nii nagu ennegi. On võimalikud ka teist laadi seiklused.

*Põgenemine elu
halluse eest.*

Kui ma oleksin teiega kohtunud 16. sajandil, oleksin teile öelnud: „Meie aja suur seiklus on uute mandrite ja uute ookeanide avastamine. Lõpetagem virisemine oma hädade üle ja otsigem erutavamaid eesmärke. Tulge Ameerikasse. Ja pärast seda uurigem läbi kogu maailm. Pole võimalik mõelda, et oleme ka tegelikult elanud, kuni me pole näinud tervet inimsöö kodu.”

*Erutavaim
eesmärk.*

Sajand hiljem oleksin ma teile öelnud, et meie aja suur seiklus on teadus. Teadus tõestab varsti, et selle taga, mida me ei näe ega kuule ega saa puudutada, on teine, veel hämmastavam maailm. Ükski asi pole selline, nagu ta välja näeb. Avastagem looduse seadusi – võib arvata, et need osutuvad palju-palju põnevamaks kui võlufantaasiad.

Võlufantaasiad

18. sajandil tähendas suur seiklus võimalust, et saabub täiesti uus võrdsuse ajastu. Tulge, ja ühinegem võitluses avaliku ja salajase türannia vastu. Kukutagem despoodid ja kuulutagem kõik inimesed vabaks. Püüdkem tagada, et igal inimesel oleks õigus püüelda ükskõik millise saavutuse poole, kuitahes vaesed nende vanemad ka poleks.

On ka selliseid seiklusi, mis on eksisteerinud aja algusest peale. Üks taolisi on eesmärgistatud ja vähem enesekeskse olemise otsing, ning just sellele on keskendunud religioonid ja ideoloogiad. Teine, sama iidne, kuid kuni oma hiljutise taassünnini unustusse vajunud seiklus sisaldab eneses katset leida viise, kuidas elada kooskõlas kõigi maakera elusolendite

ja taimede, mere ja maastikuga, kuivõrd nemad on pidevas uuenemises. Kolmas seiklus on iluotsing ja ilu avastamine selle mitmesugustes vormides, näidates, et kujutlusvõimel pole piire.

Igäüks neist seiklustest jääb piisavalt köitvaks, et siduda inimest endaga kogu tema eluajaks, kuid sestpeale, kui need võimalikuks said, on vaimne silmapiir tunduvalt avardunud. Arusaam nii tohutust universumist kui ka selle tillukestest osakestest on täielikult teisenenud. Teistsugused on ka mehed ja naised, sest neid on muutnud haridus ja informatsioon ning kogemused ja ootused, mida varem olemaski polnud. Maailma ilmub üha rohkem uut laadi inimesi. Paljusid neist ei rahulda enam elatise teenimise nimel rabelemine, mille puhul nad saavad kasutada vaid murdosa oma andest, ning tehes seda viisil, mis leiutati kunagi väga ammu märksa alandlikumate olendite jaoks. Kõik nad on saanud väljaõppe, et olla mingi kitsa valdkonna spetsialist; neil on oskused, mis võivad anda sügavat rahuldust, kuid samas ka kujutlusvõimet piirata. „Elu mõte” ei ole enam nii selge, nagu see kunagi arvati olevat. Iial varem pole nii paljud inimesed tundnud ebakindlust, mõeldes sellest, mis võiks olla nende laiem elueesmärk väljaspool igapäevaaskeldusi ja öiseid rõõme. Varasemad kindlad veendumused ähvardavad kokku variseda, jättes kõik üksi iseendaga. Paljude inimeste veendumused ongi kokku varisenud ja nad on alasti.

Mulle ei meeldi varjata oma alastust laenatud või kulunud rõivastega. Ma tahaksin teada, millised võiksid olla alternatiivid „alternatiivsele eluviisile” ja „oravarattast põgenemisele”. Utoopiad ja düstooptiad pole kuhugi viinud, niisiis, kuhu veel minna, kui inimene ei suuda enam uskuda helge tuleviku saabumisse ning on väsinud hukatuse- ja meeleheitelprohvetitest?

*Uut laadi
inimene.*

Ideoloogiad, mis kunagi kiirgasid lootust, on nüüdseks oma sära kaotanud. Progress on jätnud liiga paljud inimesed teeveerde; liiga palju on neid, kes ei tea, kuidas seal oma kohta leida; ja liiga paljud kahtlevad, kas see teegi on õige. Külluses võib leida uusi seadusi, uusi struktuure, uusi teooriaid, uusi kiirravimeetodeid haigete hingede tarvis, ja ometi kannatab arvutu hulk inimesi frustratsiooni all.

Ning loomulikult pole puudust litsentsiga ja litsentsita ekspertidest, kes annavad nõu selle kohta, kuidas mööda loovida kõikidest kaljudest ja madalikest, olgu need siis tõelised või kujutluslikud. On olemas tohtu hulk võtteid ja vahendeid, et abistada kuitahes hüljatud või hädas olevaid inimesi, et nad saaksid õnnelikuks või rikkaks või edukaks või kelleks tahes. Juba kohtab äärmiselt laia valikut ärilahendustest, poliitilistest programmidest ja psühholoogilistest teraapiatest. Nii et puudub vajadus leiutada veel üht valemit, et võimaldada teil saada seda, mida te tahate. Muuseas, enamik inimesi ei saa iial oma tahtmist. Väga paljud inimesed ei teagi, mida nad tahavad. Mõni inimene võiks soovida hoopis uut laadi rõõme, kui ta vaid teaks, et need on olemas.

Kui inimestelt võetakse nende kindlad töekspidamised, tormavad nad otsekohe otsima uusi kindlaid töekspidamisi, et äsja kaotatud asendada. Kui pole enam võimalik jätkata selle tegemist, mida kogu aeg on tehtud, ja kui näiteks kindel karjäär koos edutamisega ning tagatud pension muutuvad ebareaalseteks unelmaks, saab valdavaks igatsus turvatunde järele. Kuid minu jaoks ei ole kuigi põnev pühendada end sellele, et hoida käigus ja parandada vigaseid institutsioone, mis lagunevad samasuguse järjekindlusega nagu vana auto, kui on ilmne, et need langevad varem või hiljem järjekordsesse kriisi.

*Saada progressi
poolt teeveerde
jäetud.*

*Täiesti uut
laadi rõõmude
leidmine.*

*Ebareaalne
unelm kindlast
karjäärist.*

Ma ei soovi kulutada mulle elamiseks antud aega nagu segaduses turist, keda ümbritsevad võõrad, puhates eimillestki, pimeduses, et siis, kui puhkus lõpeb, seista järjekorda ja oodata järjekordset jäätiseportsu-suurust annust õnne. Ma tean väga hästi, et olen maitsnud liiga vähe toite, pidanud liiga vähe ameteid, uurinud liiga ebalevalt mind ümbritsevat teadmistemäge, armastanud liiga väheseid inimesi, tundnud liiga vähe rahvaid ja käinud liiga vähestes kohtades. Olen elanud ainult osaliselt ning mu ainus motivatsioon selle raamatu kirjutamiseks on see, et ma tahaksin selgemalt mõista, milline võiks olla täiuslik elu. Kas ma elan täiel rinnal või üksnes eksisteerin, kui teen aina ühtesid ja samu žeste, hingan sisse ja välja, järgin päevaplaani, mille teised on minu jaoks valmis kirjutanud, ja sõites iga päev oma büroosse ja tagasi koju? Või peaksin mingis mõttes uuesti iseendaks saama ja mitte teiste pilli järgi tantsima, mitte laskma neil minu meelt lahutada, vaid kirjutama ise laulu, mis innustaks teisi, mitte laskma end lõbustada, vaid olema ise muusa?

*Milline võiks
olla täiuslik elu.*

Selle asemel et otsida nišši, milles end turvaliselt tunda, selle asemel et piinata end küsimustega, milles seisneb minu tõeline kutsumus või anne, sean endale eesmärgiks saada aimu – kasvõi pisutki – sellest, mida oleks mul võimalik inimolendina kogeda. Seda, mida ma ei suuda kogeda isiklikult, tahaksin ette kujutada, saades tuttavaks nendega, kes on käinud seal, kus mina pole. Selle asemel et tarduda, kuna ma ei suuda otsustada kõikide minu ees avanevate valikute vahel, ning mitte jättes tähelepanuta seda, mis näib minu jaoks kauge või hoomamatu, sean endale eelduseks, et mulle pakuvad huvi kõikide kogemused. Kadunud hing on see, kelle jaoks teiste mõtted on mõistatus ning keda keegi ei kuula.

*Kadunud
hinged.*

Meie aja suur seiklus on Maa elanike avastamine. Kuigi klasside ja kategooriate kohta, kuhu inimesi on võimalik suurema või väiksema vaevaga paigutada, on palju räägitud, jäävad seitsme miljardi ainulise indiviidi sügavamad mõtted ja keerulised tunded üldiselt varjatuks. Tillukesed erinevused kogemustes ja hoiakutes, mis eristavad neid statistilisest „keskmisest inimesest”, moodustavad nende elu olemuse ja needuse, mis nii köidab kui ka peletab eemale ning teeb neist just need isikud, kes nad on. Ent kuigi inimesed ütlevad, et neid huvitavad eelkõige teised inimesed, ei tunne nad üksteist kuigivõrd. Liiga tihti on nad arvamisel, et nende iseloomust või kavatsustest saadakse valesi aru ning pealiskaudsetest tähelepanekutest tehakse valesid järeldusi.

Seda seiklust võib alustada, asudes uurima kolme hüljatud paika, ja kõigepealt seda osa elust, mis on kõige varjatum. Ma näen, kuidas eraelu kerkib varjust ja asetub tähelepanu keskmesse, tõugates avaliku elu kõrvale. Selle asemel et tunda maniakaalset huvi organisatsioonide hierarhia ja reeglite ja määruste vastu, eelistan ma uurida järeldusi, mis tulenevad intiimsetest inimestevahelistest suhetest ning määravad järjest enam elu kvaliteeti. Praegu, mil perekondlike sidemete aluseks on aina vähem varandus ning sugulastevahelised konfliktid pole enam nii verised, mil tõeliste hingekaaslaste otsimine muutub üha valdavamaks ja raskemaks, on eraelust saanud mingi uut laadi energiaallikas, mis kehtestab uued prioriteedid. Kuivõrd inimestel on väljaspool oma naabruskonda üha rohkem tutvusi, on mitmesugused muud laadi suhted – nii lühi- kui ka pikaajalised – inimkontaktide maastiku ümber kujundanud.

Vastastikune mõju kahe isiku vahel, kelle puhul on tekkinud tunnetel põhinev, vaimne või kultuuriline

Mis on kõige varjatum osa elust.

*Uus muutuste
käivitaja.*

side, annab tulemuseks uue muutuste käivitaja. Taoline duo ehk paar on sama oluline mõjutegur kui üksikindiviid või irratsionaalne rahvasumm. Inimeste ees on rohkem valikuid kui vaid omaenese jõul toimetulemine ja kollektiivne olelusvõitlus. Kahe inimese vahelisel suhtel on praegu elus kesksam koht kui eales varem, samuti on seda hakatud pidama paljude erakordsete saavutuste allikaks mitmesugustes eluvaldkondades. Need olid muistsed hiinlased, kes kirjutasid sõna „inimlikkus” (*rèn*) kahte inimest tähistava hieroglüüfiga, olles mõistnud, et inimlikkuse olemus seisneb suhtlemises. Intiimsus on mikroskoop, mis toob nähtavale seninähtamatu universumi, mida varjab hierarhiakultuur ja teesklus. Kuigi paljud inimesed võivad üritada meeleheitlikult kaitsta oma privaatsust, tahavad nad samal ajal, et neid peetaks eriliseks. Taoliste varjatud ihade konflikt on välja kujundanud uue käitumismalli – soovi end üleni kinni katta, ning puhutise vastupandamatu tungi kõik katted seljast heita ja saada nähtud just sellisena, nagu tegelikult ollakse.

*Seninähtamatu
universum.*

Teiseks kavatsen ma ületada kõige kohutavama tõkke, mis inimesi eraldab – surma. Mulle tundub, et inimesed elavad sama palju minevikus kui olevikus, olles kammitsetud ammudest aegadest pärit tööpidamistest ja kommetest, ehkki nad sageli ise ei tea seda. Vaesus ei tähenda üksnes rahapuudust, vaid ka seda, et omatakse üksnes mälestusi. Meie aja ainulaadsus seisneb selles, et maailm on mälestuste poolest rikkam kui kunagi varem, mälestusi on rohkem, kui traditsioonilistel ühiskondadel on neid eales tarvis läinud, kuid samas kasutab seesama maailm neid väga vähe. Tohtu mälestustelaegas alles ootab, et tema sisu kõikidele teatavaks saaks. Mitte kunagi varem pole olemas olnud nii palju õpetlasi, raamatuid, muuseume, arhiive ja meeneid minevikust, mis äratavad

*Vaese omandiks
on ainult tema
mälestused.*

ellu kõik tsivilisatsioonid, mis kunagi on eksisteerinud. Eales varem pole saanud elavaks nii suur osa minevikust. Lisaks on televisioon oma moonutuste ja liialdustega viinud selle paljudesse kodudesse. Tänapäeval on võimalik ammutada teavet kõikide inimeste, mitte ainult meie otseste esivanemate kohta. Liiasi, kuigi varem peeti kaasaegsuse sünonüümiks elamist olevikus ja vabanemist möödunu painest, kasutades selleks mineviku tõrjumist ja unustamist, on vanad traditsioonid ilmutanud sellist elujõudu, mida poleks osanud oodata. Kui me liidaksime teiste inimeste mälestused enda omadega, teiseneks meie ettekujutus sellest, mida on elu jooksul võimalik korda saata. Uus vaade minevikule lubab meil ka tulevikku uut moodi ette kujutada. Ajalugu ei ole surnukirst, kust pole pääsu. Otse vastupidi, see on vabanemine, kimp võtmeid, mis avavad ukSED kohtadesse, mille olemasolust pole meil varem aimugi olnud.

Minu arvates on igal indiviidil oma ajaloo filosoofia – kuigi seda nimetatakse harva nii kõlava nimega –, mis selgitab neile, miks sündmused, mida nad pole võimelised kontrollima, neid endaga kaasa tõmbavad – tegu võib olla majanduslike vapustuste, revolutsiooni ja vasturevolutsiooni tsüklite, mingi vaimse jõu, erakordsete inimeste mõju või isiklike traumade tagajärgedega. Enamik inimesi on mähkinud end filosoofiate võrgustikku, mille osised pärinevad erinevatest sajanditest ning igaüks neist osistest on kokku pandud teistest veidi erineva mustri järgi. Vaimne hoiak ja suhtumine, mille need inimesed on omaks võtnud, võib elult saadud hoopide mõjul pisut muutuda, kuid vanade hoiakute tükid jäävad pealispinna all peaaegu alati alles. Mitte miski ei piira inimest rohkem kui need päritud veendumused selle kohta, mis on võimalik ja mis mitte. Kuid ajalugu ei

Ajalugu ei ole surnukirst, kust pole pääsu.

Veendumused selle kohta, mis tundub olevat võimatu.

tuleks vaadelda lõpliku otsuse langetajana selle üle, mida mehed ja naised ja lapsed on võimelised tegema. Otse vastupidi, ajalugu on hulk lõpetamata katseid, vales kohas ära pööramisi, tähelepanuta jäänud leiutisi; tühisedki vahejuhtumid ajaloos võivad olla andnud sündmustele suuna, mida oleks kindla peale saanud vältida. Pealegi ei piisa lapsepõlvemälestustest või esivanemate saavutustest, et anda põhjendatud hinnangut kellegi saatusele. On võimalik omandada ka teistsuguseid mälestusi.

Kolmandaks heidan ma inimsoole pilgu teistsugusest vaatenurgast, suunates oma tähelepanu eemale inimeste traditsioonilistest ambitsioonidest, võitudest sõjas ja harmoonilisest kooselust rahu ajal. Sõjad, milles tapetakse ja hävitatakse, on lakanud olemast hiilgavad ja kuulsusrikkad, milleks neid kunagi peeti. Edu, mille poole peaksid justkui püüdlema kõik, on tööga üha raskem saavutada, ning jõukus ja rahuldus, mis saadakse sportlikest võitudest, on vaid nõrgaks lohutuseks. Rahu näikse paraku olevat peaaegu saavutamatu. Inimesed pole kunagi olnud suutelised saavutama kooskõla väga pikaks ajaks, ei oma kaasinimeste ega looduse ega üleloomulike jõududega, isegi mitte siis, kui nad kinnitavad, et järgivad tarkade nõuandeid, kes kuulutavad vennalikku armastust. Üksmeelele jõudmine on üha raskem, seda põhjustel, mis selguvad järgmistest peatükkidest. Ma olen asunud otsima mingit uut suhtumist eriarvamustesse, uut oskust, uusi viise, mis võimaldaksid eriarvamusi paremini ära kasutada. Selle asemel et keskenduda sellele, mida on üksikindiviididel või rahvastel või inimrühmadel ühist, asun vaatlema lugematuid väikesi erinevusi – tihti näiliselt tühiseid –, mis eespool mainitud kategooriaid üksteisest eristavad, ja uurin, kuidas seni kasutuna tundunu võiks kasu tuua.

*Uus suhtumine
eriarvamus-
tesse.*

Loomulikult pole ühelgi inimesel võimalik tunda seitset miljardit ülejäänud inimest, kuid see arv ei tohiks tunduda kohutavam kui mitme miljardi võrra suurem hulk paljale silmale nähtamatuid neuroneid või molekule, millega tegelevad teadlased, mida on sama raske mõista, ning mille saladused, mis järjest ilmsiks tulevad, muudavad arusaama maailmast. Asumine teele, millel pole lõppu, lootmatagi saada vastuseid kõigile küsimustele, on alati olnud märksa silmaringi avardavam kui liikumine mingis kindlas suunas, sest see annab vabaduse eksida kõrvalteedele, mis võivad anda põnevamaid leide kui kindlale eesmärgile jõudmine. Inimsoo suured seiklused võtsid ette need vähesed otsusekindlad indiviidid, kes olid ülejäänutega peaaegu kõiges eriarvamusel. Me saame näha, kas nende kogemustest kasusaamine võiks osutada raskemaks kui reis Kuule.

*Reis ilma
kindla sihita.*

Inimesed ei sünni vabana. Ükski meist ei sünni vabana hirmust võõraste ja tundmatu ees. Kuid ajalukku pole üles tähendatud mitte üksnes terror ja alistumine, vaid ka ohu trotsimine, mille ajendiks on eeskätt olnud uudishimu. Uudishimu on mu kompass, üllatus mu jõuallikas ja igavus minu jaoks mürk. Uudishimu on minu jaoks parim teadaolev väljapääs kõigist neist mitut laadi hirmudest, mis muudavad päeva ööks; uudishimu murendab probleemid mikroskoopilisteks osakesteks, millest igäühest saab mitte hirmu-, vaid imetlusobjekt. Üllatusest tunnen ma rõõmu sellepärast, et see segab omavahel võimaliku ja võimatu ning tõestab mõnikord, et vastandid ei tarvitse olla vaenlased. Igavus on väsinu oie ja kannatamatu karjatus ning too läbilõikav heli, mille toob kuuldavale surev lootus. Ma kirjutasin selle raamatu, et üritada hoida lootus elavana, kuid pidades silmas mitte valelootust ning mitte sellist, mida mõnitavad

*Kuhu võib
uudishimu
välja viia?*

skeptikud, küünikud ja koomikud. Kas on võimalik, et elu ei ole enam lühikest aega põlev küünal või idioodi räägitud jutt, millel pole mingit tähendust?

Umbes sada miljardit elu on olnud lühikest aega põlevad küünlad, mis kustusid, kui mõni erand välja arvata, täielikku unustusse. See on kõige täpsem oletuslik arv inimeste hulga kohta, alates nende ilmumisest maakerale. Loomulikult lahkusid paljud neist siitilmast, olles veendunud, et nende eksistents jätkub ühes teises maailmas. Praegu õnnestub paljudel inimestel elada „meie” maailmas tunduvalt kauem, kuid selles, kui paljut nad elust kogevad ning kui suurel osal oma elust nad teisi valgustavad, on erinevused tähelepanuväärsed. Mida on tänapäeval võimalik teha, et mitte olla lühikest aega põlev küünal?

*Mida tähendab
olla idioot?*

Idioodil on nüüd võimalus rääkida mõni lugu, mida keegi pole varem kuulnud. Idiootideks nimetati inimesi – siis, kui see sõna leiutati – lihtsalt sellepärast, et neid ei peetud ühiskonnas asendamatuks ning nad ei kuulunud avalikel kogunemistel esinevate kõnepidajate hulka, mis tähendas, et neid peeti üksikindiviidideks. Seda mõõdupuuks võttes on tänapäeval enamik meist idioodid. Lisaks nimetati inimesi idiootideks mitte põhjusel, et nad oleksid olnud rumalad, vaid sellepärast, et nad olid harimatud või vähiklikud. Tänapäeval on suurem osa teadmistest arusaamiseks liiga keeruline, mistõttu ka selles mõttes tuleb meil end idiootideks tunnistada. Kõik, kelle puhul ühiskondlikuks barjääriks nende ja teiste inimeste vahel on nende omast erinev sissetulek või haridustase, või kultuurilised eelistused ja suhtlemisviisid, millel nende jaoks puudub tähendus, või väga kitsalt erialased kutseoskused, on muutumas üksteise suhtes järjest võõramaks – nad võivad ju omada tehnilisi suhtlemisvahendeid, kuid kuidagi ei saa öelda,

et nad üksteist hindaksid või üksteisele meeldiksid. Seega üritan ma välja uurida, millist laadi vestlused võiksid vabastada meid meie isoleerituse idiootsusest.

Elu omandab tähenduse siis, kui asutakse võitlema kimbatusega, millest pole veel pääseteed leitud. 18. ja 19. sajandi vahetusel, kui vana, monarhiline valitsemisvorm hakkas tööstuslike ja poliitiliste revolutsioonide surve all murenema, leiutasid meie esivanemad uue viisi maailma nägemiseks – valgustusajastu ja romantism rahuldasi vajadust hämmastumise järele ning sütitasid uuesti vaimustuse, vähemalt korraks. Kuid tänapäeval, reaktsioonina sellele, et tehnoloogia on vanad harjumused pea peale pööranud ja usaldus kunagi kõigutamatuiks peetud institutsioonide suhtes on kadunud, puudub emotsionaalne või mõistuslik barjäär, mis meid eelöelduga kaasnevate vapustuste eest kaitseks. Mistõttu on meil täielik vabadus mõelda sellest, mis laadi seiklusi, mis möödanikus oleksid olnud mõeldamatud, saaksin mina või saaksite teie ette võtta tänapäeval. Millised võiksid olla need uued prioriteedid, millest me hakkame lähtuma oma eraelus? Kui me pole suutnud rikkaks saada, siis mis võiks olla varalise jõukuse asendaja? Kui religioosed veendumused lähevad omavahel vastuollu, siis millised võimalused peale siseheidluse ja kahtlemise meile veel jäävad? Kas on olemas alternatiivi mässule, kui selgub, et vabadust on liiga vähe? Kui ei jätku piisavalt huvitavaid ameteid, siis on ehk võimalik leiutada mingeid uusi töötamise viise? Kui suhe valmistab pettumust, siis kuidas saaks veel kiindumust säilitada ja edasi arendada? Mida oleks kõrva taha panna institutsioonide kokkuvarisemisest? Kui määramatust on nii palju, siis mis võiks asendada ambitsioone?

Minu sooviks ei ole esineda eksimatu autoriteedina ja dikteerida teile, mida te peaksite tegema või

Milline on mõtestatud elu?

Mis võiks uuesti läita vaimustuse?

*Mis toimub
teiste inimeste
peas?*

uskuma. Pigem tahaksin ma teada saada, mida te usute, mida usuvad või on uskunud teised inimesed, milline näib maailm neile, ja mis võiks juhtuda, kui inimesed saaksid rohkem teada sellest, mis toimub teiste inimeste peas. Pole mingit mõtet murda pead selle üle, mida hakata peale oma eluga, kui me ei tea, mida on teinud teised, seistes silmitsi sellesama küsimusega, ja mis tulemuseni nad on jõudnud. Kui ma veenaksin teid mõtlema nii nagu mina, vähendaks see kasu, mida ma saaksin teie kuulamisest, ning igal juhul oleks see mõttetu, sest niipea kui mõni idee jõuab teise mõistusse, teiseneb see peaaegu alati.

*Leida pettumise
asemel uusi
motivatsioone.*

Ma saan täiesti aru, et viimane asi, mida paljud inimesed võiksid endale soovida, on retk tundmatusse; et elu sisaldab stressi, mida on raske taluda; ning et eemaldumine argimürast või mõistuse vaikimisele sundimine ja leppimise harjutamine näivad parimate kaitsevahenditena. Tõepoolest, maailm on sageli kohutav, tülgastav ja traagiline, ent samas ka ilus. Ma tahaksin teada, kas üksikindiviid suudaks muuta seda maailma pisutki vähem tülgastavaks ja veidigi ilusamaks, või on ta sunnitud kuulutama, et selline asi on võimatu. Olen väga teadlik sellest, et suur osa minevikus tehtud katsetest leida lahendusi, mis sobiksid kõigile, on andnud ebasoovitavaid ja puhuti lausa katastroofilisi tulemusi, ning et püüd pettumise asemel motiveerida end uusi suundi otsima on sõnades kergemini teostatav kui tegudes. Ma tean, kui tulutsuks on osutunud paljud katsed vähendada inimkonna näivalt väljajuurimatut julmust, kuid samas olen ma saanud pidevalt uut energiat inimeste leidlikkusest, nende võimest välja murda iseenda tekitatud kaosest ning sellest, et kogu aeg avastatakse seni teadmata imesid ja võimalusi, mis puudutavad nii inimesi kui ka looduskeskkonda.

Niisiis, selle asemel et vaielda selle üle, kas olukord muutub paremaks või halvemaks, mille puhul on õiged mõlemad variandid, eelistan kulutada oma aja endas ande leidmisele, mis laseks mul avaldada tänu maailmale, et see üldse talub minu olemasolu; ilmselt peaks see anne olema midagi niisugust, mida maailmas seni ei eksisteeri. Nimetan seda oma aardejahiks. Kõik mu raamatu peatükid on katse leida min-
geid juhtlõngu.

*Juhtlõngade
otsimine.*